

однією із причин вчинення неповнолітніми хуліганських дій є перехідний вік, коли підлітки намагаються бути дорослими, показавши своє безстрашся перед законом і вчиняють злочинні дії.

Як вже зазначалось вище, більшість науковців і практиків вказують про негативний вплив родини на формування особистості неповнолітнього злочинця, не можна упускати той факт, що батьківське виховання дійсно грає тут визначальну роль. Так, у благополучних родинах, де підлітки мають змогу користуватись усіма матеріальними благами, але які не отримують достатньої уваги від батьків, частими є випадки вчинення підлітками хуліганських дій, певного протесту.

Таким чином, під час вирішення питання про запобігання вчинення хуліганських дій неповнолітніми, необхідно виходити лише з окремих можливих причин цього, адже лише сукупність негативних факторів може вплинути на формування особи неповнолітнього злочинця. Зокрема, нами встановлено, що задля зменшення рівня такого виду злочинів неповнолітніх найважливішим, на нашу думку, є усунення причин, серед яких: неблагополуччя та насильство у родинах, пияцтво та наркоманія неповнолітніх (як фонове явище), вирішення питання з дозвіллям підлітків та ін.

Бібліографічні посилання:

1. Козаченко В.В. Проблеми запобігання хуліганським діям, вчинених неповнолітніми // Юридичний електронний журнал. №6. 2017. С.302-304.
  2. Мінченко С.І. Характеристика неповнолітніх злочинців, які вчиняють хуліганські діяння // Науковий вісник ХДУ. Серія юридичні науки. №1. 2018. С. 69-72.
  3. Корольчук В.В. Актуальні проблеми запобігання злочинам неповнолітніх. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2013. №1. С.176-182.
-

Савенко Вікторія Петрівна
старший викладач кафедри
кримінального права та
кримінології Дніпропетровського
державного університету
внутрішніх справ,

ПРИЧИНИ Й УМОВИ ДИТЯЧОЇ БЕЗДОГЛЯДНОСТІ ТА БЕЗПРИТУЛЬНОСТІ

Сьогодні в нашій державі спостерігається тенденція до падіння моральних цінностей, які здавались раніше непохитними. У більшості громадян виникла апатія, посилилось відчуття безнадійності та власного безсилля, втрата віри в майбутнє.

Наслідком цього постійного стресу є деморалізація суспільства, прояви агресії. Саме тому ці негативні явища впливають на розвиток суспільства в цілому, а також на виховання окремих громадян, в першу чергу малолітніх та неповнолітніх.

Конституцією України визначено найвищою соціальною цінністю людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку. Однак кризовий стан економіки України, неефективне функціонування соціально-економічного комплексу країни в перехідний період призвели до бідності та матеріального розшарування населення і, відповідно, до зростання таких соціальних явищ, як бездоглядність та безпритульність дітей.

У зв'язку зі змінами соціально-економічної ситуації в Україні значно збільшилася кількість соціальних сиріт та різко зріс рівень дитячої бездоглядності та безпритульності.

Тому головною проблемою сьогодні є момент пошуку нових технологій, які повинні бути спрямовані на забезпечення позитивної соціалізації підлітків, які опинились у складній життєвій ситуації.

Аналіз причин і наслідків бездоглядності та безпритульності показує, що ці явища нерозривно пов'язані з економічним, соціальним, політичним та гуманітарним становищем країни. Безпритульні діти – це частина суспільства, і все, що відбувається в суспільстві, відбивається на причинах, за яких особи та діти опиняються на вулиці. Бездоглядність та безпритульність деформують соціальне середовище, посилюють соціальну напругу в суспільстві, сприяють поглибленню тіньової економіки через постачання дешевої та безправної робочої сили, сприяють загостренню таких соціальних явищ, як бродяжництво, жебракування та злочинність, руйнують фізичне, духовне та психічне здоров'я, знижують життєву, громадську, трудову активність. Діти, які йдуть з домівок через конфлікти в сім'ї, фізичне та сексуальне насильство, порушення житлових та майнових прав та потрапляють на вулицю, не в змозі самотужки подолати негативні явища середовища і потребують особливої допомоги, захисту, в т.ч. адміністративно-правового, та підтримки з боку держави і суспільства.

Незважаючи на реалізацію низки державних заходів щодо протидії бездоглядності та безпритульності дітей, вони так і не дали бажаного результату, свідченням чого є збільшення кількості бездоглядних та безпритульних дітей на вулицях, вокзалах, площах та інших громадських місцях.

Бездоглядність сьогодні – це наслідок загострення соціально-демографічних процесів, тобто зростання старіння населення та зменшення рівня народжування, збільшення дошлюбної народжуваності та кількості хворих і «відмовних» дітей.

Кількість соціальних сиріт та батьків, позбавлених батьківських прав, зниження віку вагітних дівчат та криміналізація дітей, занепад життєвого рівня населення, різке загострення соціального розшарування між багатими та бідними, зниження рівня освіти та виховання є лише декількома причинами виникнення бездоглядності та безпритульності серед дітей в країні.

Бездоглядні діти не забезпечені сприятливими умовами для фізичного, духовного та інтелектуального розвитку (матеріальне благополуччя сім'ї,

належне виховання, догляд і дбайливе ставлення до дитини, здорова матеріальна атмосфера тощо). Відповідно, дитяча бездоглядність – це послаблення чи відсутність нагляду за поведінкою, розвитком, самопочуттям дитини з боку батьків чи осіб, що їх замінюють. Такі діти можуть проявляти девіантну поведінку, мати шкідливі звички чи відчувати самотність, комплекс неповноцінності, незадоволеності власним життям тощо. Отже, поняття «бездоглядна дитина» може виходити поза межі поняття «дитина вулиці», коли йдеться про позбавлену уваги й догляду батьків дитину, але яка не надає перевагу вуличному середовищу.

Безпритульні діти, згідно зі ст. 2 Закону України «Про основи соціального захисту бездомних громадян і безпритульних дітей» від 02.06.2005, – це діти, які були вимушені залишити або самі залишили сім'ю чи дитячі заклади, де вони виховувались, і не мають певного місця проживання.

Поняття бездоглядності відрізняється від поняття безпритульності: бездоглядний – дитина, контроль за поведінкою якої відсутній внаслідок невиконання або неналежного виконання обов'язків з їх виховання й навчання з боку батьків або законних представників чи посадових осіб; безпритульний – бездоглядний, який не має постійного місця проживання (перебування).

Виникненню і росту бездоглядності та безпритульності дітей сприяють економічна криза, безробіття, дитяча експлуатація, а також конфліктні відносини в сім'ї, аморальна поведінка батьків, жорстоке поводження з дітьми, стихійні лиха, епідемії та потрясіння, які спричиняють сирітство дітей. Крім того, безпритульність породжує такі тяжкі соціальні наслідки та девіації в поведінці, як зростання правопорушень, злочинність серед дітей, дитяча проституція, алкоголізм, наркоманія.

Як правило, причини та умови виникнення бездоглядності та безпритульності дітей можна відобразити в таких факторах: дисфункційність сімей, соціальний фактор середовища, особистісні особливості дітей.

До причин виникнення бездоглядності та безпритульності під час встановлення факторів дисфункційності сімей слід віднести такі негативні явища, як:

- матеріальне неблагополуччя;
- низький дохід сімей;
- втрата годувальника;
- безробіття члена (членів) сім'ї;
- неповна сім'я;
- багатодітна сім'я;
- сімейне соціальне неблагополуччя (нехтування батьками обов'язків зі здійснення контролю, виховання, навчання та утримання дітей; тривала відсутність (ізоляція) одного або обох батьків (розлучення, хвороба, відрядження);
- сімейні конфлікти;

- соціальне сирітство;
- алкоголізм та наркоманія батьків;
- насилля та жорстоке поводження в сім'ї.

Соціальними факторами середовища є:

- дисфункційність установ для сімей та дітей;
- недоступність або відсутність установ для дозвілля, спорту, культури та відпочинку;
- втрата школою виховних функцій;
- незадовільні умови утримання дітей у спеціалізованих установах;
- вплив асоціального середовища (криміналізація дітей та підлітків; втягнення дітей в алкоголізм, наркоманію, токсикоманію, проституцію; торгівля дітьми).

Серед особистих особливостей дітей слід розглядати схильність до асоціального типу життя, бродяжництва, психічні відхилення, відставання в розвитку, агресію.

Бідність як ключова причина, що змушує дітей працювати, штовхає їх на вулицю, призводить до поступового звикання до вуличного життя та відривання від сім'ї.

У переважній більшості схильність дітей до втеч викликана або психічними відхиленнями або романтичними почуттями; відсутністю контролю за дитиною з боку батьків, школи, позашкільних організацій, міліції та інше.

Хоча всі зазначені умови, безумовно, присутні в кожному явищі, вони повинні розглядатися в площині однієї, найбільш головної причини бездоглядності та безпритульності – насилля та жорстокості в сім'ї, нехтування дітьми в емоційній, фізичній, медичній, харчовій та інших сферах життя.

Основною з причин, яка сприяє зростанню бездоглядності та безпритульності дітей, є соціально-економічна трансформація суспільства, зміни укладу життя та послаблення виховних можливостей сім'ї та школи.

Значущою умовою дитячої бездоглядності та безпритульності є порушення прав дітей в площині освіти, оздоровлення, отримання професії та житла, затримки під час прийняття рішення органів опіки та піклування з питань влаштування та виховання дітей, які залишились без піклування батьків.

Ще однією умовою виникнення бездоглядності та безпритульності дітей можна назвати нехтування матерями своїх обов'язків щодо дитини, відмова від своїх дітей з різних причин («покинув чоловік», невпевненість у своїх силах, щоб виховати дитину; алкоголізм та наркоманія; безробіття батьків тощо).

Слід зазначити, що до категорії осіб, схильних до бездоглядності та безпритульності, потрапляють діти, які:

- були свідками частих сварок між батьками, які носили регулярний, майже щоденний характер, нерідко переходили в бійки з викликом міліції;

- батьки яких зловживали алкоголем, страждали на психічні розлади, венеричні захворювання тощо;
- чийх батьків засуджено за вчинення різних злочинів.

Багато батьків стикаються з проблемою недостатності своїх психолого-педагогічних знань, що призводить до проблем спілкування з дітьми. Тому під час виховання дітей батьки дуже часто не можуть управляти собою (прихований батьківський авторитаризм), що породжує неповагу до особистості дитини, формування комплексу неповноцінності у дітей. Стикаючись із зазначеною проблемою, дитина намагається уникати спілкування з батьками та вважає за потрібне просто піти з дому, шукаючи спосіб розв'язання конфлікту в сім'ї за допомогою вулиці.

Вагомим фактором, що посприяв формуванню бездоглядності та безпритульності, є непередготовленість майбутніх батьків до народження, виховання й забезпечення своїх майбутніх дітей. Усвідомлене виконання батьками своїх функцій і обов'язків стосовно дітей припускає наявність у них знань, умінь і навичок реалізації виховного процесу, а так само вироблене на їх основі власне ставлення до проблем виховання й розвитку особистості дитини.

У багатьох випадках приклад батьків формував у дітей схильність до бродяжництва, а саме якщо після конфліктів в сім'ї один зі старших її членів залишав сім'ю й вертався лише через кілька днів, а то й тижнів. Це сприймається дитиною як дієвий засіб в подоланні життєвих труднощів.

Як раніше було зазначено, однією з причин проблеми бездоглядності та безпритульності дітей є зростання бідності в країні, погіршення умов життєдіяльності й руйнування моральних цінностей та виховного потенціалу в сім'ї. Великий вплив на дітей, особливо підлітків у віці від 10 до 14 років, справляє вулиця, а саме навколишня компанія, друзі.

Частіше за все в більшості сімей батькам бракує часу звертати увагу на оточення, з яким спілкується їх дитина, оскільки вони займаються вирішенням фінансових проблем (фінансовим забезпеченням дітей). У цей час діти, перебуваючи без нагляду дорослих вчиняють різні вчинки, про які батьки навіть не здогадуються.

Отже, на підставі викладеного можна виділити основні причини дитячої бездоглядності та безпритульності.

1. Загострення проблем інституту сім'ї, який серед інститутів виховання, соціалізації й розвитку дитини є провідним. Саме тут відбувається народження дитини, її зростання, фізичний і духовний розвиток, тут відбувається більша частина її життєдіяльності, закладаються підвалини взаємовідносин її зі світом.

Однак сучасні українські реалії, соціально-економічні, політичні та культурологічні проблеми часто призводять до того, що сім'я стає проблематичним, а то й негативним фактором виховання та розвитку дитини. До проблем інституту сім'ї належать: виховання дітей в неповних сім'ях з низьким матеріальним рівнем життя; проблема емоційного навантаження та

низького матеріального рівня в багатодітних сім'ях, незрозуміння між батьками та дітьми; алкоголізм та наркоманія батьків, що породжує байдужість до проблем дитини, недостатність уваги з боку батьків і, як наслідок, втечу з дому; безвідповідальність батьків, що спонукує дітей перетворюватися на жебраків, бездоглядних, втягує їх у кримінальне середовище; негативний емоційний стан, пов'язаний з розлученням батьків; криза сімейних цінностей, неспроможність сім'ї виконувати виховні функції і, як наслідок, значне зростання кількості позбавлених батьківського піклування дітей, які потребують притулку (90% таких дітей втрачають сім'ю не через смерть батьків, а саме через відмову дорослих піклуватися про долю дитини).

2. Друга, не менш значима причина – це шкільна дезадаптація, відчуження від шкільного середовища як фактор посилення явища дитячої бездоглядності. Як відомо, стадія ранньої соціалізації, яка відбувається в сім'ї, – це найважливіший період у розвитку дитини, коли мають бути повністю задоволені її потреби в безпеці, розвитку, самоствердженні. Якщо ці базові потреби депривовані, то до другого періоду соціалізації, який відбувається в школі, дитина входить із вантажем пригніченої активності та з нестачею досвіду позитивної самореалізації. Школа – це той соціальний інститут, який одночасно з розвитком інтелекту цілеспрямовано формує моделі поведінки дитини, її цінності, систему взаємовідносин зі світом, її ставлення до інших людей. Однак сучасні шкільні реалії шокують своїми фактами, зокрема: все більше відомо фактів жорстокості та насилля з боку учнів і вчителів, якими останнім часом рясніють сюжети телепередач та шпальта українських газет; проблема організації дозвілля та його відсутності в деяких школах. Якщо ідентифікація особистості в межах формальних груп (сім'я, навчальний клас, шкільний колектив) слабшає, то ідентифікація з групами дозвілля, навпаки, посилюється. Можливо, саме в цій сфері нині відбувається інтенсивне створення нових моделей і форм входження індивіда в суспільство, формується здатність до новацій. Однак мистецькі, спортивні школи, дитячо-підліткові клуби на державному рівні не функціонують. Існують лише комерційні організації для розвитку дітей, куди можуть ходити діти, батьки яких здатні сплачувати надані послуги; втрачено виховні функції шкіл, велика кількість дітей пропускають заняття в шкільних закладах без поважних причин, при цьому ні школа, ні батьки не несуть за це відповідальність. Так, доцільним було б прийняти рішення про створення єдиного банку даних дітей, які знаходяться в соціально-небезпечному положенні, зокрема: дітей шкільного віку, які пропускають заняття в шкільних закладах; дітей, які зловживають алкоголем, наркотиками; дітей, які вчиняють злочини та правопорушення, тощо.

3. Засоби масової інформації, мережа Інтернет, комп'ютерні розваги здійснюють на особистість і психіку дитини тиск, що є негативною ознакою сучасності і впливає на життєдіяльність дітей.

4. Криміналізація суспільства та інтолерантність дитячого середовища.

На наших очах відбувається інституціоналізація девіантної поведінки – вміння обійти закон поважається більше, аніж сам закон.

Отже, проаналізувавши вищезазначені причини бездоглядності та безпритульності дітей та вплив сім'ї на формування в дитини негативної поведінки, можемо виділити неблагополучну родину як чинник девіантної поведінки, яка сприяє неправильному вихованню та появі дитячої бездоглядності, безпритульності.

Сьогодні в Україні існує низка умов, які сприяють розвитку бездоглядності та безпритульності дітей. До таких можна віднести недосконалість сучасної системи органів опіки та піклування. Необхідно вдосконалити нормативно-правові акти стосовно створення прийомних сімей; тимчасового перебування дітей, батьки яких виїхали на сезонні чи тимчасові роботи за межі країни; неспроможність державної системи виховання забезпечити соціальну адаптацію дітей, що перебувають в інтернатах, з урахуванням потреб та умов розвитку суспільства (п'ята частина вихованців у притулках для неповнолітніх – це діти, які щороку втікають із загальноосвітніх шкіл-інтернатів для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування); недосконалість чинного законодавства України, наявні прогалини, казуси та нормативно-правові акти, які носять формальний характер; невідповідність між організацією роботи центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування і реальними потребами суспільства; розгалужена система розважальних закладів, комп'ютерних клубів, в яких здійснюється продаж алкогольних напоїв та тютюнових виробів, є доступ до Інтернет-мережі.

Порядок відвідування таких закладів дітьми та неповнолітніми має певні обмеження (однак наразі часто обмеженнями нехтують як діти, так і власники закладів); неналежний контроль органів місцевого самоврядування з питань сім'ї та правоохоронних органів за вихованням дітей в неблагополучних сім'ях, що породжує дитячу бездоглядність, безпритульність, експлуатацію праці неповнолітніх та вчинення ними злочинів; відсутність загальної системи профілактики бездоглядності та безпритульності соціальними службами та ОВС.

Безпритульність дітей породжує такі соціальні наслідки, як неможливість користуватися правами Конституції України, зокрема правом голосу, правом на працевлаштування, отримання медичного страхування тощо.

Бібліографічні посилання:

1. Мальцев О.О. Засади профілактики правопорушень серед неповнолітніх // Реалізація державної політики стосовно дітей, молоді, сімей та затвердження гендерної рівності в суспільстві на території Донецької області : матеріали регіонального круглого столу, м. Донецьк, 18.02.2009. – Донецьк, 2010. – С. 102-107.

2. Кожура Л.О. Актуальність дослідження адміністративно-правового захисту бездомних осіб та безпритульних дітей // Національна і міжнародна безпека в сучасних трансформаційних процесах: матеріали наук.-прак. конф. (м. Київ, 29 грудня 2011 р.). – К., 2011. – С. 90.

3. Журавель О.Є. Повноваження ОВС щодо протидії безпритульності та бездоглядності дітей // Право і суспільство. – 2011. – № 6. – С. 128-132.
  4. Середняцька І.А. Чинники проблеми бродяжництва дітей в Україні та шляхи подолання // Південноукраїнський правовий часопис. – 2012. – №1. – С. 44-46.
  5. Оржеховська В. Проблеми дитячої бездоглядності в Україні: аналіз та пошуки шляхів подолання /В. Оржеховська// Рідна школа. – 2009. – № 5-6. – С. 33-35.
  6. Запорожцев Є.Г., Бойко Ж.В. Дитяча безпритульність та бездоглядність в Україні на сучасному етапі, шляхи її подолання / Є.Г. Запорожцев // Протидія злочинності неповнолітніх: досвід та сучасні проблеми: матер. всеукр. наук.-практ. конф., 16 квітня 2009 р., м. Кіровоград. – Кіровоград, 2009. – С. 66-69.
  7. Галич О.В. Бездоглядність і правопорушення як наслідки хибного виховання / О.В. Галич // Соціальна педагогіка: теорія та практика. – 2011. – № 2. – С. 91-95.
  8. Оржеховська В. Проблеми дитячої бездоглядності в Україні: аналіз та пошуки шляхів подолання / В. Оржеховська // Рідна школа. – 2009. – № 5-6. – С. 33-35.
  9. Матвиенко В. Безнадзорность и беспризорность вместе взятые /В. Матвиенко// Человек и закон. – 2003. – № 3. – С. 4-9.
  10. Оржеховська В. Названа праця. – С. 33-35.
  11. Галич О.В. Бездоглядність і правопорушення як наслідки хибного виховання / О.В. Галич // Соціальна педагогіка: теорія та практика. – 2011. – № 2. – С. 91-95.
  12. Социальные технологии: актуальные проблемы теории и практики : междунар. межвуз. сборник научных работ. Вып. 36. – К.; М.; Одесса; Запорожье, 2007.
-

Сайгаченко Єлизавета Дмитрівна
курсант навчальної групи КП-733
2-го курсу факультету підготовки
фахівців для підрозділів
кримінальної поліції
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
Хашев Вадим Георгійович,
доцент кафедри кримінального
права та кримінології
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
к.ю.н., доцент

ПРОБЛЕМА ШКІЛЬНОГО БУЛІНГУ ТА ЗАХОДИ ЙОГО ПРОФІЛАКТИКИ

Значні зміни в багатьох сферах життя країни, послаблення впливу навчальних закладів на виховання дітей, економічна скрута, військові дії та їх наслідки, політична криза є процесами, які значно впливають на населення, вони значною мірою витісняють толерантне ставлення до людей на другий